

3. Єфімов Л. П. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз : навчально-методичний посібник / Л. П. Єфімов, О. А. Ясінецька. – Вінниця : Нова книга, 2011. – 239 с.
4. Звегинцев В. А. Теоретическая и прикладная лингвистика / В. А. Звегинцев. – М. : Просвещение, 1968. – 336 с.
5. Лотоцька К. Стилїстика англійської мови : навч. посіб. / К. Лотоцька. – Львів : Львівський нац. ун-т імені І. Франка, 2008. – 253 с.
6. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : МГУ, 1998. – 260 с.

Nadiia Lebedieva, Aelita Lebedieva

INTERSTYLE AND INNERSTYLE SYNONYMS AND THEIR STYLISTIC USE

The article focuses on the linguistic analysis of scantily explored material and the new approach in research of synonymous relationship among language units. The conceptual association of synonymous units is established, the specific method of analysis of synonymous relationship among language units that can be used to analyze other language units is developed.

Key words: ideographic synonyms, stylistic synonyms, intersyle synonyms, innerstyle synonyms, stylistic use of language units.

Надежда Лебедева, Аэлига Лебедева

МЕЖСТИЛЕВЫЕ И ВНУТРИСТИЛЕВЫЕ СИНОНИМЫ И СТИЛИСТИЧЕСКОЕ ИХ УПОТРЕБЛЕНИЕ

В статье внимание уделяется лингвистическому анализу малоисследованного материала и новому подходу к изучению синонимических отношений между языковыми единицами. Устанавливается понятийная общность синонимических единиц, разрабатывается конкретная методика анализа синонимических отношений между языковыми единицами, которая может быть применена к анализу других единиц языка.

Ключевые слова: идеографические синонимы, стилистические синонимы, межстилевые синонимы, внутрителиевые синонимы, стилистическое употребление языковых единиц.

УДК 81'367.335.2: 811.161.2

Анастасія Онатій
(Київ)

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ КОРЕЛЯТИВНОГО БЛОКУ ЗАЙМЕНИКОВО-СПІВВІДНОСИХ РЕЧЕНЬ НЕСИМЕТРИЧНОЇ СТРУКТУРИ

У статті проаналізовано формально-граматичну будову складнопідрядних займенниково-співвідносних речень несиметричної структури, встановлено специфіку сполучуваності прономінативів та засобів зв'язку в межах формування корелятивного блоку.

Ключові слова: займенниково-співвідносні речення, речення несиметричної структури, корелятивний блок, корелятивна пара.

Конструкції на взірць *Мовити так, щоб речі збагнули себе аж до глибин* (В. Стус) зараховують до займенниково-співвідносних речень несиметричної структури, адже «головна частина в них містить співвідносне (займенникове) слово, що разом зі сполучниками та сполучними словами виступає засобом зв'язку між предикативними

частинами» [9, с. 4]. Підґрунтям до розмежування симетричних та несиметричних речень є низка розрізнявальних ознак, найважливішою з яких є відсутність семантичної відповідності між елементами корелятивного блоку. Уперше на специфіку цих структур звернули увагу в російському мовознавстві М. І. Поспелов [11] та В. А. Белошапкова [4], а в україністиці – І. Г. Чередниченко [13], С. В. Ломакович [9] та І. Р. Вихованець [2]. Щоправда, несиметричні конструкції донині не стали об'єктом аналізу окремої граматичної студії.

Мета цієї розвідки – розширити відомості про формально-граматичну організацію займенниково-співвідносних речень несиметричної структури, проаналізувавши специфіку формування корелятивного блоку.

Важливість співвідносних слів у формуванні особливого типу речень мовознавці помічали ще з XIX століття [5; 7; 12]. У сучасній науці на позначення облігаторного прономінатива (співвідносного слова) головної частини в синтаксисі використовують терміни «корелят», «співвідносне слово», «анафоричний елемент». Л. Ю. Максимов справедливо наголошував, що вказівні займенники головної частини є посередниками, сигналами підрядної частини [10, с. 80]. О. В. Гулига вважає кореляти «лексико-граматичними індексами», тобто такими постійними елементами, наявність яких у складі головної препозитивної частини гіпотаксису спричиняє її синсемантию [6, с. 22]. Т. М. Гостюк звертає увагу на те, що кореляти «сигналізують про обов'язкову валентність головної частини щодо підрядної, тобто вони свідчать про перспективну синсемантию – про семантичний зв'язок головного речення не з попереднім, а з наступним компонентом контексту», тобто з підрядною частиною [3, с. 53].

Співвідносні слова функціонують як умовно «порожні» члени речення, які наповнюються семантикою підрядної частини. Наприклад, у реченні *Дівчата співали так, що він не міг не плакати* (В. Шевчук) прономінатив «так» набуває тлумачення лише зі змісту підрядної частини «що він не міг не плакати». Сам займенник не несе інформативності, окрім «прогнозування» значення способу дії. У зв'язку з цим можна зауважити важливу функцію співвідносних слів – вираження синтаксичної валентності головного речення, яка потребує реалізації у підрядній частині. Очевидно, що співвідносні слова є необхідним елементом структурної схеми займенниково-співвідносного речення.

Морфологічним вираженням корелятивів є вказівні займенникові слова та займенникові прислівники, які поєднуються з простими за будовою сполучниками та сполучними словами, утворюючи корелятивний блок. У структурі займенниково-співвідносних несиметричних речень відбувається взаємодія співвідносного слова і засобів зв'язку: співвідносне слово уможливорює поєднання з обмеженою сукупністю відносних займенникових слів і сполучників, а певні відносні займенникові слова і сполучники передбачають відповідні співвідносні слова.

У реченнях несиметричного типу зафіксовано такі кореляти: *те, так, такий, той* (рідше – інші дейктичні займенникові слова *той, цей, оцей*), *стільки, настільки, тому, затим*. Ізофункційними до займенникових слів є прийменниково-відмінкові комплекси: словоформа *до того* (синонімічна до «настільки»): *До того ж схарапуджені коні, прив'язані до тину, що намертво позашморгували вузли на поводях* (В. Шкляр); *таким чином* (синонім до «так»): *Хоч будуть довший час дбати одне про одного, розмовляти про дитинство і переповідати книжки таким чином, що кількість прочитаного кожним відразу ж подвоїться* (Т. Прохасько); *у такий (той) спосіб* (синонім до «так»): *Словом, ситуація почала мінятися в той спосіб, що над містом взагалі, а над тюрмою зокрема, почало дедалі все докучливіше гудіти* (С. Жадан); *до тієї (тої, такої) міри* (синонім до «настільки», «так»): *Повітря навкруг вигріто до тієї міри, що вже ніби пронизує наскрізь, без перерви гонячи пів з кожного, хто рухається* (Ю. Андрухович).

У підрядній частині функціонують сполучники та сполучні слова, що зберігають властиві їм морфологічні та синтаксичні ознаки: *що, щоб, аби, наче, неначе, немов, ніби, хоч, аж, що аж, як, якби, де, куди, звідки* тощо. Подекуди трапляються сполучні засоби, що зазнають транспозицій, опиняючись поза межами вираження властивих їм семантико-

синтаксичних відношень. Наприклад, умовний сполучник *якби* зафіксований в одиничних випадках у сфері порівняльного функціонування (*Він почувався так, якби весь день працював не покладаючи рук* (Л. Денисенко).

У несиметричних реченнях широко представлена група порівняльних сполучників (зокрема, сполучники ірреального порівняння *мов, мовби, мовбито, немов, немовби, немовбито, наче, начеб, начебто, ніби, нібито, буцім, буцімто*): *Враження було **таке, ніби** він торкнувся губами срібної ложки* (С. Жадан), *Скажімо, коли вона говорила по телефону і зв'язок раптом обривався, вона реагувала **так, наче** це обривалась подача кисню і вона просто не розуміла, як так сталося і чим тепер вона мала заповнювати свої легені* (С. Жадан). За типовою моделлю побудовані речення з допустовим сполучником *хоч*: ***Так** темно, **хоч** в око стрель* (Нар. тв.), ***Так** сумно, **хоч** вовком вий* (Нар. тв.), ***Такий** добрий, **хоч** до рани прикладай* (Нар. тв.). Найбільш частотним є вживання асемантичного сполучника *що*. На думку І. Р. Вихованця, що є найтипівішим асемантичним сполучником, адже він лише вказує на наявність підрядного зв'язку між частинами складного речення, тобто реалізує формально-граматичну функцію, проте позбавлений будь-якої семантики [1, с. 154]. У несиметричних реченнях *що* має найширшу сполучуваність: він поєднується з усіма корелятами, а відповідно бере участь у формуванні різних семантико-синтаксичних відношень: *Алегорія перетворює явище на поняття і поняття на образ, **але так, що** поняття завжди окреслюється і повністю охоплюється цим образом* (Ю. Андрухович); *То був **такий** крик, **що** Олізар підскаочив на місці* (В. Шевчук). *Тон першого секретаря став **таким** вишукано-обуреним і непристойно-літературним, **що** Шлойму аж трішки занудило* (О. Ірванець). Семантики міри і ступеня сполучник набуває у комплексі *що аж*: *Билися **так, що аж** міліцію довелося викликати* (С. Жадан).

Прономінативи *так, такий, стільки* поєднуються із порівняльними сполучниками, утворюючи блоки *так – немов, такий – ніби, стільки – наче* тощо: *Ми **так** жили, **немов** співали джаз* (Ю. Андрухович), *І ти **така, немов** ідеши сама кудись, де в тіло струми б'ють співочі* (Ю. Андрухович); допустовим сполучником *хоч*: *Он кукурудза на стеблі – **така, хоч** вішайся* (В. Стус), сполучниками міри і способу (*аж, що аж*): *А я **така** мала, **аж** смішно* (І. Жиленко); *І світив мені він **так, аж** думали сусіди, **що** пожежежа* (І. Жиленко); ***Така** вже осінь, **що аж** голо* (І. Драч), асемантичним сполучником *що*: *Бачите, сталося **так, що** долоні мої теж поєдналися* (В. Стус); ***Така** в мені приреченість співоча, **що** й думка святотатства – не злякає* (С. Йовенко). Корелят *так* утворює також пару зі сполучником *щоб*: *Ще ніхто **так** не уріс, **щоб** головою неба діставав* (Ю. Андрухович). Поєднання *щоб* із прономінативом *такий* трапляється одинично: *Вона була не з **таких, щоб** комусь покорятись* (Ю. Андрухович).

Співвідносне слово *стільки* у структурі несиметричних речень найбільш частотно поєднується зі сполучником *що*, утворюючи блок *стільки – що*: *Ох, **стільки** всякої ганьби, **що** спробуй віри не згуби* (В. Стус). Проте трапляються поєднання з порівняльними сполучниками: *Вона **стільки** спакувала у валізу, **немов** подорож тривала цілу вічність* (М. Матіос), допустовими: *Але в нього **стільки** грошей, **хоч** відбирай* (Ю. Андрухович), міри і способу: *Це дає мені **стільки** енергії, **аж** нікуди діти* (Ю. Андрухович).

Прономінатив *настільки* формує пари зі сполучниками *що, щоб*: *Пекло і рай поділені **настільки** тонкою перетинкою, **що** й не додереши, чи вона існує* (В. Стус); *Будьмо ж мудрими **настільки, щоб** не пишатися своєю мудрістю* (О. Забужко).

Зафіксовані займенникові слова причинової та цільової семантики *тому, зати́м* поєднуються в реченнях лише з асемантичними сполучниками. Можливі корелятивні блоки: *зати́м – щоб, зати́м – аби*: *Я посланий **зати́м, щоб** виконать закон* (Леся Українка); *Питав **зати́м, аби** пересвідчитися* (Д. Міщенко). Зрідка натрапляємо на блок *тому – що*: *Мене не можна образити **тому, що** на землі вмерла мораль* (О. Довженко).

Найширшу сполучуваність у несиметричних реченнях мають співвідносні слова *так, такий, стільки* та сполучники *що, щоб, що аж*. Імовірно, це пов'язано з найвищим рівнем

абстрагованості зазначених елементів, які можуть реалізовувати в займенниково-співвідносному реченні найбільшу кількість семантико-синтаксичних відношень.

Кількісно репрезентовані найчисленнішою вибіркою речення зі співвідносним прономінативом «те». Він може мати дві реалізації: деякі дослідники позначають їх як te_1 і te_2 . [8, с. 543] Te_1 – це корелят середнього роду, який субстантивувався і має конкретне значення: *І в пам'яті яскраво зринуло все те, що так тривожило душу, визначало настроїв останніх трьох днів* (М. Хвильовий). Сферою його вживання є симетричні речення, де простежуємо семантичну відповідність між прономінативами головної та підрядної частин. Te_2 – другий вияв корелята, який «внаслідок своєї семантичної порожнечі і граматичної неозначеності здатний уміщувати в собі весь зміст підрядної частини і вводити цей зміст, як єдиний семантичний компонент у складі головної частини» [8, с. 544]: *Усіх тривожило те, що дітям знову розповідали якусь незрозумілу казку* (Є. Гуцало). Te_2 не сполучається із займенниковим словом *що*, а поєднується лише зі сполучником у структурі несиметричного займенниково-співвідносного речення.

Порівняно з іншими співвідносними займенниковими словами, корелят «те» має найбільшу парадигму відмінкових та прийменниково-відмінкових форм. Він поєднується із прийменниками *про, за, через, у (в), на, до, перед, після, по* тощо та може бути виражений формами називного, родового, давального, знахідного, орудного, місцевого відмінків. Семантично нівельований корелят «те» має обмежену сполучуваність. Він формує корелятивні пари зі сполучниками *що, щоб, як* та сполучними словами зі значенням місця *де, куди, звідки*. Зафіксовано блоки: *те – що, те – щоб, те – як, те – де*: *Правда в тому, що люди втомилися від свободи* (О. Забужко); *Я не на те жила цією думкою, щоб бути одвічно відомою* (О. Забужко); *За хвилину до того, як випаде дощ, ти відчуєш, як шкіра вібрує під тиском ще не випалих крапель, що ляжуть уздовж твого тіла і враз його стиснуть* (С. Жадан); *Тому доля запродала Од краю до краю, А другому оставила Те, де заховують* (Т. Шевченко). Пара *те – що* може мати вияв у клішованих конструкціях, на кшталт *з огляду на те, що, у зв'язку з тим, що, залежно від того, що*, сферою їхнього функціонування є передовсім офіційно-діловий стиль.

У несиметричних реченнях спостерігаємо також специфіку розташування корелята та релята. Особливістю несиметричних речень є те, що деякі займенникові слова, розташовані дистантно (займенникове слово завжди поєднується з іменником у головній частині), можуть утворювати такі блоки, які неможливі за контактного розташування частин: 1) *той (такий) – коли* (*Та ніч, коли ми вперше зустрілися, викарбувалася в мені* (Л. Денисенко); *Задля справедливості варт зазначити, що — був такий період, коли ціле українське суспільство жилось цією версією «національної ідеї» (а по суті — реставрацією національної історичної пам'яті, котру нам були затято «одбивали» усіма мислимими способами, включно з ГУЛАГом): цей період припав на останні роки існування імперії* (О. Забужко); 2) *той – де*: *Покажи той парк, де все сталося* (С. Жадан).

Отже, поєднання співвідносного слова і засобів зв'язку (формування корелятивного блоку) є основою формально-граматичної і семантико-синтаксичної структури складнопідрядних речень прономінативно-співвідносного типу несиметричної структури. Аналіз корелятивів та релятивів виявив, що цей тип речень має властиві лише йому засоби поєднання підрядної та головної частин – специфічні корелятивні пари: *так – що, такий – ніби, так – хоч, з тим – щоб, стільки – немов, стільки – аж, настільки – що, настільки – щоб, з тим – аби, те – що, те – щоб, те – як, те – де* тощо. Повне дослідження цих конструкцій можливе лише за умови врахування специфіки співвіднесеності підрядної та головної частин, семантичних відношень, взаємозв'язку формально-граматичної та семантико-синтаксичної моделі речень, що є перспективним напрямом дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Головні члени речення // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 149–178.

2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Гостюк Т. М. Ознаки структурної і смислової синсемантиї головного речення у складі гіпотаксису / Т. М. Гостюк // Мовознавство. – 1990. – № 3. – С. 53–57.
4. Грамматика современного русского литературного языка. – М. : Наука, 1970. – 767 с.
5. Греч Н. И. О сочетании предложений / Н. И. Греч // Практическая грамматика русского языка. – С.-Пб. : Изд-во тип. СПб. восп. дома, 1834. – С. 357–420.
6. Гулыга Е. В. О семантике предложения / О. В. Гулыга // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков : сб. докл. науч. конф., посвященной проблемам синтаксиса современных индоевропейских языков, 20-23 апреля 1972 г. – М., 1975. – С. 21–29.
7. Давыдов И. И. Выражение отношений понятий предложениями, или предложение сложное / И. И. Давыдов // Опыт общесравнительной грамматики русского языка. – С.-Пб. : Тип. Акад. наук, 1854. – С. 352–383.
8. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
9. Ломакович С.В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 / Ломакович Світлана Володимирівна. – Тернопіль, 1993. – 382 с.
10. Максимов Л. Ю. Многомерная классификация нерасчлененных сложноподчиненных предложений / Л. Ю. Максимов // Многомерная классификация сложноподчиненных предложений (на материале современного русского литературного языка). – Пятигорск, 2011. – С. 337–546.
11. Поспелов Н.С. Сложноподчиненное предложение и его структурные типы / Н.С. Поспелов // Вопросы языкознания. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – №2. – С.19-27.
12. Сімович В. І. Граматика української мови / В. І. Сімович. – К. ; Лейпціг, 1919. – С. 358–484.
13. Чередниченко І. Г. Складнопідрядні речення в сучасній українській мові / І. Г. Чередниченко. – Чернівці : ЧДУ, 1959. – 134 с.

Anastasiia Onatii

THE SPECIFICITY OF FORMING OF COMPLEX PRONOUN-CORRELATED UNSYMMETRICAL SENTENCES CORRELATIVE BLOCK

The article focuses on the formal-grammatical structure of complex pronoun-correlated unsymmetrical sentences; the features of pronouns and conjunctions compatibility in correlative block are distinguished.

Key words: pronoun-correlated sentences, unsymmetrical sentences, correlative block, correlative pair.

Анастасія Онатій

СПЕЦИФИКА ФОРМИРОВАНИЯ КОРРЕЛЯТИВНОГО БЛОКА МЕСТОИМЕННО-СООТНОСИМЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ НЕ СИММЕТРИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ

В статье проанализирован формально-грамматический строй сложноподчиненных местоименно-соотносительных предложений несимметричной структуры, установлена специфика сочетаемости прономинативов и средств связи в рамках формирования коррелятивного блока.

Ключевые слова: местоименно-соотносительные предложения, предложения несимметричной структуры, коррелятивный блок, коррелятивная пара.
